

БУДІВНИЦТВО — галузь *народного господарства*, що забезпечує зведення та реконструкцію житлових, громадських і виробничих будівель і споруд, створює базу для розвитку всіх галузей народного господарства. Ін. назва — буд. індустрія. Терміном «Б.» позначають також процес спорудження будівель і об'єкт, що зводиться, разом із тер. для виконання робіт.

Б. — сукупність буд. об'єктів, що поділяються за матеріалами на дерев'яні, кам'яні, бетонні, залізобетонні та залізні; щодо застосування — на Б., шляхів, залізниць, тунелів, мостів, каналів, шлюзів, гребель, пристаней, с.-г. будови для меліорації ґрунтів, зрошування й осушування площ, пром., житл. і культ.-побутове Б. (див. [Архітектура](#)).

Найдавніші знайдені на Україні залишки буд. споруджител сягають палеоліт. доби. Це були неглибоко вкопані в землю курені, обставлені великими кістками мамонтів і вкриті шкірами. В добу неоліту на тер. ниніш. України з'явилися глибше вкопані в землю круглі чи овал. землянки зі стіжкуватим перекриттям зі шкір або кори. Від трипіл. культури залишилися переважно відкриті, розташ. на узгір'ях або уздовж малих річок селища, житла в яких — прямокутні ліплені хати із стовповою конструкцією, одночасно існували і землянки. За доби енеоліту та бронзи поблизу військ. типу городищ на високих берегових кручах будувалися відкриті хлібороб. поселення з житлами з пруття та глини (Наддніпрянщина). Для раннього середньовіччя характерні розташ. на високих місцях укріплення — міста із земляними валами, ровами. Центр городища залишався незабудованим. Розміщені коло двоповерхові житла, у яких нижче приміщення було коморою, належали до фортифікац. споруд. Міста поза валами були оточені селищами смердів (складалися з землянок), з них утворилися посади, заселені ремісниками й купцями. За княжої доби у 11–12 ст. Б. церков, княжих палат, дерев'яних і кам'яних будинків бояр швидко розвивалося, демонструючи поєднання самобут. форм нар. дерев'яної архітектури з привнесеними з Візантії і Зх. Європи. Житла міських ремісників і сільс. насел. упродовж століть залишалися майже незмінними: примітивні дерев'яні хати в лісових місцевостях і напівземлянки у степ. смузі. У 13 ст. татар. навала знищила значну частину міст і сіл. У 14–16 ст. постали дерев'яні та кам'яні замки, фортеці, монастирі, церкви. Б. міст за княжої доби характеризувалося укріпленнями і розвитком за радіал.-променевим планом (Київ, Чернігів, Львів). Розквіт міського Б. 17 — поч. 18 ст. супроводився перенесенням на укр. терени зх. архіт. стилів — ренесансу й бароко. Житл. будинки козац. старшини й духівництва були переважно

дерев'яні, відзначалися розмірами, прикрашалися різьбленими дверима, вікнами, стелями. Укр. село зберігало свій традиц. тип Б. При єдності гол. типу житл. Б. у різних регіонах України виявляються відмінності, зумовлені використанням буд. матеріалів залежно від природ. обставин: у степових р-нах — валькові, саманові хати (з глини з солом'ю та половиною), в лісо-степу — турлучні (при використанні дерев'яного зрубу або плетіння з обмазуванням глиною), у лісових місцевостях — дерев'яні. У 1924 50 % дослідж. на Україні хат були побудовані з дерева («в зруб» і «в сохи»), 33 % — з глини, 6 % — із каменю. У Б. міст 18 — поч. 19 в. поміт. вплив класицизму та ампіру: церкви, ратуші, великі приватні будинки. Наприкінці 18 ст. на Б. міст позначилися рос. уряд. приписи. У 2-й пол. 19 ст. розвиток промисловості зумовив Б. робітн. селищ навколо заводів і шахт (Донец. й Криворіз. басейни). У губ. містах зводили споруди вокзалів, банків, магазинів, багатоповерх. житл. будинки. У великих містах порушувалися планування і контраст між прагненням надати окремим р-нам міст сучас. вигляду і не-впорядкованістю околиць, які зберігали вигляд містечок із невеликими будинками під бляхою, черепицею або ставали робітн. р-нами з новими великими завод. будівлями і хатами робітників. Цей контраст особливо збільшився у найбільших містах України перед 1-ю світ. війною. Швидко розбудовувалися морські порти (Одеса, Херсон, Миколаїв, Маріуполь). 1921–29 окремі будинки було повернуто домовласникам, більші перейшли у розпорядження комун. господарства міськрад. У містах УРСР почалося Б. засобами житл.-буд. кооперативів. На деякі старі будинки надбудовано 2–3 поверхи. Основ. увагу спрямовано на Б. пром. об'єктів, Палаців культури, шкіл. У 20–30-х рр. зросли нові міста (Сталіно — нині Донецьк, Запоріжжя, Макіївка, Костянтинівка, Краматорськ, Дніпродзержинськ, Горлівка), споруджено кілька великих будинків і спорт. стадіонів у Києві, Харкові, Одесі, Дніпропетровську, Сталіно, Севастополі, Краматорську. Під час 2-ї світової війни в Україні німці цілком знищили або дуже зруйнували 714 міст, 28 тис. сіл, 2 млн будинків (бл. 38 млн м² житл. пл. — 50 % довоєн. фонду). Найбільше поруйновані були Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Чернігів, Запоріжжя, Сталіно, Полтава, Кременчук, Тернопіль, Лозова, Краматорськ, Ромодан. Відбудова, контрольована владою і позбавлена приват. ініціативи, скеровувалась насамперед на пром. і с.-г. об'єкти. У 1945–54 споруджено понад 30 млн м² житл. пл. у містах і с-щах, майже 1,3 млн будинків у с. р-нах.

Б. в СРСР керував Держ. комітет РМ СРСР у справах Б. і Міністерство будівництва; в УРСР — Міністерство

міського і сільс. будівництва, Міністерство промисловості буд. матеріалів, Міністерство комунал. господарства, Держ. комітет РМ у справах Б. і архітектури, «Діпромист», «Діпроцивільпромбуд». Капітал. Б. УРСР за повоєн. п'ятиріч. планом 1946–50 дорівнювало 49,5 млрд крб. У Б. УРСР працювало понад 500 тис. осіб. Міське й селищне житл. Б. УРСР становило 20 % заг. обсягу Б.

Високі темпи Б. сприяють зростанню екон. потужностей держави, сусп. виробництва і добробуту населення. Нині в Україні Б. виконують переважно спец. організації — буд. або буд.-монтаж. трести й управління, а також комбінати. Крім того, існують підрядні або самостійні заводи з виготовлення виробів і конструкцій, що створюють галузь виробництва — **будівельних матеріалів і виробів промисловості**. Структурно Б. в Україні представлене корпораціями: «Укрбудматеріали», «Укрбуд», «Укрмонтажспецбуд», «Укрцемент», «Укр-агробуд». У містах і обл. центрах житлове Б. ведуть спец. корпорації. «Укр-будматеріали» (112 тис. працівників) виготовляє цеглу, скло, вироби з кераміки (облицювал. плитку, сан.-тех. вироби тощо), матеріали нерудної промисловості (щебінь, пісок) та вироби з них (стінові матеріали з природ. каменю). Цегельні заводи розташ. майже на всій тер. України, особливо у зх. областях. ХК «Київміськбуд» (30 тис. працівників) виконує Б. обсягом 1200 тис. м² житл. площі на рік. Для житлового Б. створ. також домобуд. комбінати (ДБК-1, ДБК-3, ДБК-4), які виготовляють залізобетонні вироби й забезпечують їх монтаж на буд. майданчиках. «Укрбуд» (бл. 80 тис. працівників) виконує Б. пром. споруд і житла. Найбільші комбінати — Бровар., Черніг. та Вінн. домобуд., Бровар. залізобетон. конструкцій, Білоцерків. завод «Буддеталь» — мають потужність бл. 250 тис. м³ на рік. «Укрцемент» охоплює цементну пром-сть, найбільші центри якої у Миколаєві, Амвросіївці, Кривому Розі, Дніпродзержинську (вироб. потужність понад 1 млн т). Пром-сть вогнетривких матеріалів зосереджена в місцях розташування металург. підприємств. Гол. центром виробництва шамоту є Донец. обл. (до 1 млн т на рік). Вапно, алебастр, гіпс добувають на всій тер. України. Оброблення натурал. каменю найрозвиненіше в Зх. Україні та Криму.

В Україні зведення споруд здійснюється традиц. способом — шляхом монтажу зі збірних залізобетон. конструкцій завод. виготовлення. Остан. часом цегла витісняє збірні конструкції, частіше використовують монолітний залізобетон («Укрмонолітспецбуд», Київ). Для покрівель, поряд із традиційними, застосовують нові технології з бітумно-емульсій. композицій (розробники М. Ярмоленко, О. Павлюк та ін.), трудомісткість яких у 2,5 раза нижча, вартість у 1,5 раза менша, ніж традиційних, а довговічність покрівель у кілька разів більша. Отримано результати дослідж. з індустр. покрівель із суперцементів (автор дослідж. М. Ярмоленко); відновлено розвиток виробництва черепиці

— керамічної, цементно-піщаної та металевої (м. Хуст Закарп. обл., м. Ірпінь Київ. обл.). Широко застосовують нові буд. конструкції — полегшені металеві й залізобетонні (ефективні легкі конструкції зі сталей підвищеної міцності, з широким застосуванням гнутих профілів і тонколист. сталі), захист яких від корозії здійснюється методами цинкування, алюмініювання, покриття полімер. шаром тощо; існує тенденція до мін. використання монтаж. механізмів, зварювання на монтажі, використання для монтажу високомеханіз. інструменту. У виробництві буд. матеріалів застосовують домішки зі спец. властивостями для підвищення корозійної стійкості матеріалу, морозостійкості, отримання високої міцності й швидкотверднучого матеріалу (цементу), використовують місц. матеріали й відходи виробництва (шлаки, золу). Значну увагу приділяють дослідженням, спрямованим на пошук домішок і створення умов для швидкого твердіння зв'язувачів за природ. умов (без застосування теплової обробки). У галузі техніки Б. спостерігається інтенсифікація робочих процесів: ущільнення бетон. сумішей, перемішування, руйнування порід тощо.

Розвиток наук. бази буд. індустрії здійснюють наук. установи та навч. заклади України: Укр. НДПКІ буд. матеріалів і виробів, НДІ буд. виробництва, НДІ буд. конструкцій (усі — Київ), НДІ цемент (Харків), Київ. університет будівництва й архітектури, Харків. тех. університет будівництва й архітектури, Придніпров. (Дніпропетровськ), Одес. та Донбас. (м. Макіївка) академії будівництва й архітектури.

Значний внесок у вивчення теор. основ створення лужних в'язких речовин і матеріалів на їхній основі зробили **В. Глуховський** та **П. Кривенко**, термодинаміки силікатів і прогнозування властивостей корозійно стійких буд. матеріалів — **В. Бабушкін**, **О. Мchedлов-Петросян**, **О. Ушеров-Маршак**, механіки буд. матеріалів і прогнозування їхніх мех. властивостей — **В. Сівко**, **В. Яковенко**, створення мех. устаткування буд. індустрії — **І. Назаренко**, **В. Ловейкін**, **І. Ємельянова**, **К. Олехнович**, бетонознавства — **В. Пунагін**, комп'ютеризації матеріалознавства — **В. Вознесенський**, динаміки руйнування ґрунтів і порід — **В. Баладинський**, **Л. Хмара**, фіз.-хім. механіки подрібнення матеріалів — **П. Овчинников**, тех. основ створення машин для транспортування бетону — **О. Онищенко**. Вперше в Україні при створенні моделей процесів, машин і устаткування застосовано методи моделювання на основі графів зв'язку, що дало змогу створити низку експерим.-пром. зразків машин (вібромайданчики з електромех. і магніт. приводами, касетні установки для формування плоских виробів тощо). Для забезпечення високого наук.-тех. рівня та популяризації наук. і практ. досягнень у галузі Б. 1993 створ. **Академію будівництва України**.

Рекомендована література

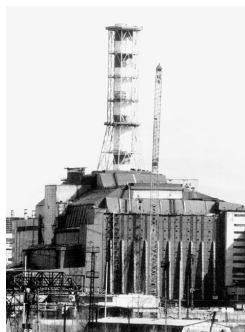
1. Волков Ф. Этнографические особенности украинского

народа. Постройки. Украинский народ в его прошлом и настоящем. Полтава, 1916;

2. Архитектура Радянської України. К., 1935–41;
3. Юрченко П. Народное жилище Украины. Москва, 1941;
4. Хорхот О. Архитектура промислового будівництва в містах УРСР. К., 1946;
5. Страментов А. Впорядкування міст. К., 1946;
6. Мусяненко П. Керамика в архитектуре и строительстве. К., 1953;
7. Архитектура Украинской ССР. Москва, 1954. Т. 1;
8. Ярмоленко М. Г., Терновий В. І. та ін. Технологія будівельного виробництва. К., 1993;
9. Федоренко В. Г., Бондаренко Є. В. Будівництво та інвестиції в Україні. К., 1998;
10. Удаленко О. М. Трансформація будівельного комплексу України. К., 2001.

А. І. Жуковський, В. Й. Сівко

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Будівництво / А. І. Жуковський, В. Й. Сівко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-36532>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).